

ಉಪದೇಶ! ಗಂಡನ ಆಸೆಗಳಿಗೆ ನೀರಾಗು; ಗಂಡನಿಗೆ ನೆರಳಾಗು; ಎದುರಾದೆ ಶರಣಾಗು—ಎಂಬರ್ಥದ ಮಾತುಗಳೇ. ತಾನೇನು ಜಗಳಗಂಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿರೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವಳೆಂಬ ಅರಿವು ಅವನಿಗೂ ಇತ್ತು. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದ್ದರು.

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಎದುರಾದೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೌನ ಸಮೃತ್ತಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದರು. 'ಮೊದಲು ನಾನೇ ಹೋಗಬೇಕೆ ಒಳಗೆ' ಎಂದು ಅಂದುಕೊಂಡಿದ್ದು ಉಂಟು. ಯಾರಾದರೇನು ಎಂದು ಒಳಗೆ ಬಂದು ಗಾಂಧಿಯ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಕಾದಿದ್ದಾಗ ಶಿಸ್ತಿನ ಸಿಪಾಯಿಯಂತೆ ಗಾಂಧಿ ಬಂದರು. ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕೂತರು. ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಕೈ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರು. ಅದೇನೂ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರ್ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ನೆಟ್ಟರು.

ಭಾವನೆಗಳು ವಾಚಾಳಿಯಲ್ಲ.

ಸೂಚನೆಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗಂಡಿನ ಕಣ್ಣು ನುಡಿಯುತ್ತದೆ.

ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನ ಮಿಡಿಯುತ್ತದೆ.

ಗಾಂಧಿ, ಕಸ್ತೂರ್ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಾಗೇ ಮಲಗಿಸಿದಾಗ, ಕಸ್ತೂರ್ ದೀಪ ಆರಿಸಲು ಹೋದರು. ಗಾಂಧಿ, ಕೂಡಲೇ 'ಬೇಡ, ದೀಪ ಆರಿಸಬೇಡ' ಎಂದರು. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮೃದುತನ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಡುಗುವ ಗಡಸುತನ ಇತ್ತು. ಆದರೂ ಅಬ್ಬರವಲ್ಲ. ಮೆಲುದನಿಯಲ್ಲೇ ದೃಢನುಡಿ.

'ಯಾಕೆ?' - ಕಸ್ತೂರ್ ಕೇಳಿದರು.

ಗಾಂಧಿ ಮುಚ್ಚಿದಲಿಲ್ಲ.

'ನನಗೆ ಕತ್ತಲು ಕಂಡ್ರೆ ಆಗಲ್ಲ.'

'ಆಗಲ್ಲ ಅಂದ್ರೆ?'

'ಅದನ್ನೂ ಬಿಡ್ನ್ ಹೇಳಬೇಕೆ? ಆಗಲ್ಲ ಅಂದ್ರೆ ಆಗಲ್ಲ.'

'ಗಂಡ-ಹೆಂಡ್ನಿ ಬೆಳಕಲ್ ಮಲಗೋದ್ ಸರಿಯಲ್ಲ.'

'ನಿಂದೊಳ್ಳೆ ಕತೆಯಾಯ್ತಲ್ಲ? ನಾವಿಬ್ಬು ಗಂಡ-ಹೆಂಡ್ನಿ ಆದ್ರೆಲೆ ಬೆಳಕಾದ್ರೇನು ಕತ್ತಲಾದ್ರೇನು? ಬೆಳಕೇ ಇರಲಿ.'

'ಹೌದು; ಗಂಡ-ಹೆಂಡ್ನಿ ಆದ್ರೆಲೆ ಬೆಳಕಾದ್ರೇನು ಕತ್ತಲಾದ್ರೇನು? ಕತ್ತಲೇ ಇರಲಿ.'

'ಬೆಳಕೇ ಇರ್ದಿ ಅಂದೆ.'

'ದೀಪದ ಬೆಳಕಲ್ಲಿ ಗಂಡನ್ ಜೊತೆ ಮಲ್ಕೋದು ನನಿಗ್ ಕಷ್ಟ.'

'ನನಿಗ್ ಇಷ್ಟ.'

'ಬೆಳಕು ಯಾವಾಗ್ ಬೇಕು, ಕತ್ತಲು ಯಾವಾಗ್ ಬೇಕು ಅನ್ನೊ ವಿವೇಕ ಬೇಕು.'

'ನನಗೇ ವಿವೇಕ ಹೇಳ್ತೀಯೆ? ಎಷ್ಟು ನಿನಿಗ್ ಪೊಗರು?'

'ರೇಗಬೇಡಿ. ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಏನನ್ನತ್ತೆ ಅಂತ ಅರ್ಥಮಾಡ್ಕೊಳ್ಳಿ.'

'ನನಿಗ್ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳೋಕ್ ಬರ್ಬೇಡ. ನೀನ್ ಹೀಗೆಲ್ಲ ಎದುರಾಡೋದಾದ್ರೆ ತವರುಮನೇಗ್ ಕಳಿಸಬಿಡ್ತೀನಿ.'

ಗಾಂಧಿ ಕೆಂಡವಾದರು.

ಕಸ್ತೂರ್ ದುಃಖಿತರಾದರು.

ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಎದ್ದರು.

ದೂರಹೋಗಿ ನಿಂತರು.

ನಿರೀಕ್ಷೆಗಳು ನೀರಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಂದಂತಾಗಿತ್ತು.

ಭಾವನೆಗಳ ಕೊಡಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಬಿದ್ದಿತ್ತು.

ಭಾವನೆ ವೇದನೆಯಾಗಿ ಸೋರಿತ್ತು.

ಪತಿಯೆದುರು ಪರಕೀಯತೆ ಕಾಡಿತು!

ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಕೂತಿದ್ದ ಗಾಂಧಿಯ ಒಳಕೆಂಡ ಅವರನ್ನೇ ಸುಡತೊಡಗಿತ್ತು. ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಒಳಗೆ ಇಣುಕಿದಾಗ ಆಗೋಚರ ಅರಿವು. ತಾನು ತಪ್ಪಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡೆ ಅನ್ನಿಸಿತು. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಎದ್ದು ಕಸ್ತೂರ್ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು.

ಹೇಗೆ ಮಾತು ಆರಂಭಿಸುವುದೆಂದು ಒಳಗೇ ಒದ್ದಾಡುತ್ತ, 'ಅದು... ಅದು ಹಾಗಲ್ಲ ಕಸ್ತೂರ್...' ಎಂದರು. ಕಸ್ತೂರ್ ದುಃಖದಿಂದ, 'ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲ ಹೀಗೂ ಇಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆಲ್ಲ ತವರುಮನೇಗ್ ಕಳುಸ್ತೀನಿ ಅಂದ್ರೆ ಏನರ್ಥ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು; 'ಅಲ್ಲ, ಮಲಗೋ ರೂಮಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಆಗೋ ನಾಚ್ಚೇನೂ ನಿಮಗ್ ಅರ್ಥ ಆಗಲ್ಲ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು.

ಆಗ ಗಾಂಧಿ ಸುಟ್ಟು ಸುಣ್ಣವಾದ ಸಿಟ್ಟಿನ ಸಂಯಮದಲ್ಲಿ 'ನನ್ನನ್ನೂ ಅರ್ಥಮಾಡ್ಕೊ ಕಸ್ತೂರ್, ನನಿಗ್ ಬೆಳಕಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಶರೀರ ನೋಡಿ ಸಂಭ್ರಮಿಸ್ತೇಕು ಅನ್ನೊ ಆಸೆ ಇಲ್ಲ. ಮೊದ್ದಿಂದ ನನಗೆ ಕತ್ತಲು ಕಂಡ್ರೆ ಕಷ್ಟ, ಒಂಥರಾ ಭಯ, ಅಷ್ಟೆ' ಎಂದು ನಿಜದ ಕಾರಣ ಹೇಳಿದರು. ಈಗ ಕಸ್ತೂರ್‌ಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದ ಸರದಿ. 'ನಿಜ, ಹೇಳ್ತೀರಾ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

'ನನಿಗ್ ಸುಳ್ ಹೇಳಿ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬದ್ಲೋನು ನಾನು' - ಗಾಂಧಿ ಮಾತು-ದೃಢವಾದ, ಆದರೆ, ಮೃದುವಾದ ಮಾತು.

ಕಸ್ತೂರ್‌ಗೆ ಅರ್ಥವಾಯಿತು, ಕಣ್ಣೀರು ಒರೆಸಿಕೊಂಡರು. 'ಈಗ ನಾನೊಂದ್ ಮಾತ್ ಹೇಳಲಾ?' ಎಂದರು: 'ಇನ್ನೇನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕಾದಿದೆಯೋ ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಗಾಂಧಿ 'ಹೇಳು' ಎಂದುಸಿರಿದರು.

'ಗಂಡ-ಹೆಂಡ್ನಿ ಆದ್ರೆಲೆ ಬೆಳಕಾದ್ರೇನು ಕತ್ತಲಾದ್ರೇನು...' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕಸ್ತೂರ್ ಕ್ಷಣ ಕಾಲ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಗಾಂಧಿ ಮುಂದೇನೂ ಎಂಬಂತೆ ನೋಡಿದರು. ಕಸ್ತೂರ್ ನಗುತ್ತಾ 'ಬೆಳಕೇ ಇರಲಿ' ಎಂದರು. ಗಾಂಧಿಗೆ ನಗು ಅರಳಿತು. ಕಸ್ತೂರ್ ಕೈ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮಂಚದಡೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು.

ಅಂದು ಕತ್ತಲಿಗೆ ಹೆದರಿದ್ದ ಗಾಂಧಿ ಇಂದು ಸಬರಮತಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲಲ್ಲೇ ಕೂತಿದ್ದರು. ಕಸ್ತೂರ್ ಬಾ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದರು.

ಮೋಡದ ಮರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಚಂದಿರ ಕಸ್ತೂರ್ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸುಖ; ನೆನಪುಗಳ ದೋಣಿಯಾನ ಸುಂದರ ತೇಲಾಡುವ ಭಾವ ಲೋಕ!

ಗಾಂಧಿ 'ಕಸ್ತೂರ್' ಎಂದು ಕರೆದರೂ ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾಗಿ. ಆಕೆಯ ಭಾವಲೋಕದ ನೆನಪಿನ ದೋಣಿಗೆ ತಡೆಯೊಡ್ಡುವುದೋ ಸುಮ್ಮನಿರುವುದೋ

ಎಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲ ಯೋಚಿಸಿ, ಆನಂತರ ಗಾಂಧಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ 'ಕಸ್ತೂರ್' ಎಂದು ಕೂಗಿದರು. ಆಗ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಎಚ್ಚೆತ್ತು ವಾಸ್ತವಕ್ಕೆ ಬಂದರು.

'ಹೃ...ಹೃ ಏನ್ ಬಾಪು' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

'ಅವತ್ತು ಬೆಳಕು ಬೇಡ ಅಂದೋಳು ಇವತ್ತು ಬೆಳಕಿನಾಟದಲ್ಲೇ ಮುಳುಗಿದಂಗಿದೆ' - ಗಾಂಧಿ ತಮಾಷೆ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು.

'ಕತ್ತಲಲ್ಲೇ ಕೂತಿದ್ದೀವಲ್ಲ ಬಾಪು.'

'ಕತ್ತಲಲ್ಲೇ ಅವತ್ತಿನ ಬೆಳಕು?'

'ಓ... ಈ ವಯಸ್ಸಲ್ಲೂ ತುಂಟತನಾನಾ?'

'ತುಂಟತನ ಅನ್ನೋದು ಯಾವನದ ಗುತ್ತಿಗೆನ?'

'ಗುತ್ತಿಗೆದಾರರು ಗಂಡುಸು, ನೀವೇ ಹೇಳ್ತೀಕು.'

'ನಾನು ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನೂ ಅಲ್ಲ, ಸುತ್ತಿಗೆದಾರನೂ ಅಲ್ಲ. ನಿನಗೇ ಗೊತ್ತು.'

'ಗೊತ್ತಿರೋದೇಲ್ಲ ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳ್ತೀಯೆವಿ ನಾವು. ಅದಕ್ಕೇ ಎಷ್ಟೋ ವಿಷಯ ನೆನಪಿನ ಕೋಣೆ ಸೇರೋಡಿರುತ್ತೆ. ಹೀಗೇ ಯಾವಾಗಾದ್ರೂ ಕೋಣೆ ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆದಾಗಲೂ ಬರ್ರೊ ಬೇಡ್ಕೊ ಅಂತ ಹೊರಡೆ ಬರುತ್ತೆ. ದೋಣಿಯಾನ ಮಾಡುತ್ತೆ.'

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಏನೇನು ಇವೆಯೋ ಎನ್ನಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನ ಎದುರಿಸುವ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ ಮೌನವಾದರು ಗಾಂಧಿ. ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಕೋಣೆಯ ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆದರು.

ಕಸ್ತೂರ್ ಅಷ್ಟೇನೂ ವಿದ್ಯಾವಂತರಲ್ಲ. ತವರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಶಾಲೆಗೂ ಕಳಸಲಿಲ್ಲ. ಮದುವೆಯಾಗಿ ಗಾಂಧಿಮನೆಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಗಾಂಧಿಗೇ ಇದು ಹೆಚ್ಚು ಬಾಧಿಸತೊಡಗಿತ್ತು. ಅವರು ಅಪ್ಪನ ಕೆಲಸದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ರಾಜ್‌ಕೋಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನೆಲಸಿದ್ದ ಕಾಲ. ಅಲ್ಲಿಂದ ತೊಂಬತ್ತು ಮೈಲಿ ದೂರವಿದ್ದ 'ಸಮಾಲ್ವಾರ್ ಕಾಲೇಜ್'ಗೆ ಪದವಿ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಗಾಂಧಿ ನಿತ್ಯವೂ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ತಾನು ಪದವಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಓದಲು ಬರೆಯಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಚಿಂತೆ ಅವರಲ್ಲಿತ್ತು.

ರಾತ್ರಿ ಹೊತ್ತು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಮೊದಮೊದಲು ಆಸಕ್ತಿ ತೋರಿಸಿದ ಕಸ್ತೂರ್ ಆನಂತರ ಹಿಂಜರಿಯತೊಡಗಿದರು. ಅತ್ತೆಗೆ ಅಡುಗೆ ಮನೇಲ್ ಸಹಾಯ ಮಾಡ್ಬೇಕು. ಅದೂ ಇದು ಅಂತ ಸಬೂಬು ಹೇಳತೊಡಗಿದರು. ಗಾಂಧಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಬಂತು. 'ಯಾಕ್ ಹೀಗ್ ಮಾಡ್ತೀಯೆ? ವಿದ್ಯೆ ಕಲೀದೇ ಇದ್ರೆ ಹಾಳಾಗ್ ಹೋಗ್ತೀಯೆ' ಎಂದು ರೇಗಿದರು. ಆಗ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ, 'ನಾನಾ ಹಾಳಾಗ್ ಹೋಗಲ್ಲ' ಎಂದರು ದೃಢವಾಗಿ.

'ಹಾಳಾಗ್ ಇನ್ನೇನ್ ಅರಸಿ ಆಗ್ತೀಯೆ?'

'ನೀವ್ ಅರಸ ಆದ್ರೆ ನಾನಾ ಅರಸೀನೇ.'

'ಇದು ತಮಾಷೆ ಮಾಡೋ ವಿಷ್ಯ ಅಲ್ಲ.'

'ಹೋಗ್ಲಿ ಬಿಡಿ; ಒಟ್ಟಲ್ಲಿ ನಗ್ವಾಕೂ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ.'

'ಯಾಕೆ? ನೇರವಾಗ್ ಹೇಳು.'

'ಈ ಮನೇಲಿರೊ ಹೆಂಗ್ನಿಲ್ಲ'